

IRENA OREL

KONTRASTIVNA PRIMERJAVA SLOVENSKEGA IN ITALIJANSKEGA PREVODA (1811) FRANCOSKE SLOVNICE *ÉLÉMENTS DE LA GRAMMAIRE FRANÇOISE* CHARLESA FRANÇOISA LHOMONDA

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.31.1.07](https://doi.org/10.3986/JZ.31.1.07)

V prispevku so primerjane nekatere izdaje francoske slovnice Charlesa François Lhomonda *Éléments de la grammaire française* (1780, 1810) s slovenskim prevodom Valentina Vodnika (1811), prvim slovenskim učbenikom za učenje tujega jezika, in italijanskim prevodom (1811) za gimnazije v Ilirskih provincah. Slovnice vsebujejo kratek glasoslovni opis ter osnove francoske morfologije, skladnje, prozodije in pravopisa. Prepoznane so nekatere tipične skladnosti in razlike med njimi, ki potrjujejo povezavo med slovenskim in italijanskim prevodom.

Ključne besede: slovenski učbenik za tuji jezik, slovenski prevod francoske šolske slovnice, italijanski prevod francoske šolske slovnice, Ilirske province, prevodoslovni vidiki, jezikoslovna terminologija, Valentin Vodnik

A Contrastive Comparison of the Slovenian and Italian Translations (1811) of the French Grammar *Éléments de la grammaire française* by Charles François Lhomond

This article compares some editions of Charles François Lhomond's French grammar *Éléments de la grammaire française* (1780, 1810), with the Slovenian translation by Valentin Vodnik (1811), the first Slovenian textbook for learning a foreign language, and the Italian translation (1811) for grammar schools in the Illyrian Provinces. The grammars contain a brief phonological description and the basics of French morphology, syntax, prosody, and orthography. Some typical correspondences and differences between them are identified, confirming the connection between the Slovenian and Italian translations.

Keywords: Slovenian foreign language textbook, Slovenian translation of French school grammar, Italian translation of French school grammar, Illyrian provinces, translation studies aspects, linguistic terminology, Valentin Vodnik

Irena Orel ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ irena.orel@ff.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0002-2576-079X>

Prispevek predstavlja drugi komplementarni del kontrastivne primerjave dveh slovenskih prevodov jezikovnih priročnikov v stoletnem razmiku za mednarodni kongres slavistov v Parizu; prvi je prevod šolske enciklopedije v slikah *Orbis pictus* Jana Amosa Komenskega p. Hipolita Novomeškega (1712) (Orel 2025).

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0215 (*Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave*), ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

1 Uvod

Slovenščina je pod francosko upravo (1809–1813) dobila večjo vlogo ter bila deželni in učni jezik v primarnih šolah in gimnazijah (Schmidt 1988: 68).¹ Šele v tem času se je uresničila že pri Komenskem² v 17. stoletju izražena potreba po začetnem šolanju v maternem jeziku. Njegovo zahtevo, da je »materinščina temelj vse izobrazbe«, je pri nas »za Kumerdejem v slovenskem delu Ilirskih provinc uresničeval Vodnik« (Schmidt 1988: 67–68). Vlogo slovenščine kot prve stopnje za višje izobraževanje je izpostavil v predgovoru k slovenski slovnici *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole* (1811) in k trijezični začetnici *Abezéda ali Asbuka, Das ABC-Buch, L'Abécé* (1812) (Schmidt 1988: 69; Ilešič 1902: 72–73).³

Valentin Vodnik (1758–1819), duhovnik, od leta 1798 profesor, pesnik, vsestranski uresničevalec slovenskega prarodnega jezikovno-kulturnega programa barona Žige Zoisa, je v šolskem letu 1810/1811 kot ravnatelj (*directeur*) gimnazije, Umetnijske in obrtne šole (*école d'arts et métiers*), osnovne šole (*écoles primaires*) in učitelj zgodovine, zemljepisa in neobvezne italijanščine v Ilirskih provincah (Pleteršnik 1875: 28–30; Kos – Toporišič 1986: 510) in kot navdušen frankofil, ki je poučeval tudi francoščino, poleg drugih učbenikov⁴ za učenje francoščine priskrbel tudi slovenski prevod⁵ francoske šolske slovnice Charlesa François Lhomonda (Chaulnes, 1727 – Pariz, 1794), duhovnika, slovničarja,

- 1 Generalni guverner maršal Auguste de Marmont je pospeševal tudi šolstvo in kulturo ter omogočil rabo slovenščine kot učnega jezika v gimnaziji. Na podlagi Marmontovega temeljnega ukaza o reorganizaciji šolstva v osvojenih deželah z dne 4. 7. 1810 so šolsko reformo začeli uresničevati šele v šolskem letu 1810/1811 pod vodstvom glavnega nadzornika javnega šolstva (»l'inspecteur général de l'instruction publique dans les provinces illyriennes«) Rafaela Zellija, imenovanega aprila 1810, ki je v sodelovanju z ravnateljem glavne cenzure Ilirskih provinc Bartolomejem Benincaso skrbel tudi za natis učnih knjig (Priatelj 1912 po Vošnjak 1910: 320; Pleteršnik 1875: 29; Schmidt 1988: 78).
- 2 V *Veliki didaktiki* je poudarjal nujnost poučevanja materinščine pred tujim jezikom z znano obratno primero o sinovem učenju jahanja, preden shodi (Schmidt 1988: 221, 308, op. 524).
- 3 Načrt za reorganizacijo šolstva (30. 5. 1810) v drugem poglavju določa način pouka, »ki naj omogoči vsakomur, da se izobrazuje in izpopolnjuje v materinščini, ki je instrument človeškega duha, in se nauči francoščine in italijanščine, ki mu odpreta pot do znanosti in umetnosti.« (Tavzes 1929: 35; Schmidt 1988: 60).
- 4 Tj. prve slovenske slovnice v slovenskem jeziku (*Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole* (1811), prim. Legan Ravnika 2015), za verouk prevoda Napoleonovega katekizma *Keršhan/ki navuk sa Il(l)irfke deshele* [...] (1811, ²1812, prim. op. 9 in zbornik *Vodnikov katekizem 2020 s faksimilom*), nedokončanih prevodov italijanske slovnice Francesca Soaveja *Lašhka Pifmenoft ali Gramatika sa Latinfke Franzoske šhole v' Illirii* (NUK, Ms 441) ter računstva po fr. in it. predlogi Guillarda in Grossija *Shtevftvo sa Slovenske šhole* (NUK, Ms 412).
- 5 Uporabljal se je v ljubljanski gimnaziji, kjer je bil učni jezik v prvem razredu slovenski (Mihael Stopar za poučeval »francoščino po Meidingerjevi nemško-francoski slovnici in po Vodnikovem prevodu francoske slovnice«; v drugem razredu nemški (Matija Kalister po Meidingerju); v tretjem pa francoski (Jean Chaurag po svojih zapiskih v francoščini) (Schmidt 1988: 82).

pedagoga in latinista, zaslužnega profesorja pariške univerze.⁶ V naslovu (*Pozhétki Gramatike to je Pifmenofiti Franzoske gosпода Lhomonda*) je ohranil po izvirniku ime avtorja in mednarodni latinski termin *gramatika* ter dodal poslovenjeno sopomenko *pismenost* (v obratnem zaporedju kot v svoji slovenski slovnici).⁷

2 PRIMERJAVA LHOMONDOVE FRANCOSKE SLOVNICE S SLOVENSKIM IN ITALIJANSKIM PREVODOM

2.1 Viri in z njimi povezana raziskovalna vprašanja

Primerjava prve (Pariz, 1780), mestoma nekaterih kasnejših izdaj (1786, 1790, 1795, 1806) in vsebinsko najbližje dostopne izdaje francoske šolske slovnice *Éléments de la grammaire française* (Avignon, 1810) ter slovenskega prevoda *Pozhétki Gramatike to je Pifmenofiti Franzoske gosпода Lhomonda* (Ljubljana, 1811) V. Vodnika je razkrila nekatere vsebinske, strukturne in slogovne prevajalske posege v Lhomondovo slovnico ter prilagoditve za učenje tujega jezika (prim. Orel 2019: 84–88). Ker pa je bila ta slovnica za poučevanje francoskega jezika v italijanskem delu Ilirskih provinc istega leta prevedena brez imena urednika tudi v italijanščino in natisnjena v Trstu pri tiskarju Gašperju Weissu,⁸ s podobnim naslovom *Elementi della grammatica francese del sig. Lhomond* kot njena predloga in slovenski prevod, bo preverjena hipoteza, da obstaja možnost povezave med obema prevodoma ali da bi bil italijanski celo Vodnikova prevodna predloga.⁹

6 Za življenjepisne podatke in delo gl. Wikipédia, izt. Charles François Lhomond; Faber 1860: 84–86, izt. Lhomond. Njegova slovnica je od prve izdaje leta 1780 izhajala v priredbah po svetu še celo 19. stoletje (Piron 2020: 2).

7 O Lhomondovi slovnici glede na predhodno slovničarstvo prim. Piron 2019 in Piron 2020 (s primerjavo razlag posameznih besednih vrst z 18 slovniciami in štirimi izdajami akademiskega slovarja, ki je pokazala konceptualno sledenje predhodnikom in preplet njihove rabe za izoblikovanje natančne razlage), o izjemnem uspehu slovnice in utemeljitvi razlogov zanj pa Piron 2018.

8 Podatek o italijanskem prevodu Lhomondove slovnice se nahaja med uradnimi dokumenti s področja javnega šolstva v Arhivu Slovenije, na katere me je leta 2019 opozorila dr. Teodora Shek Brnardić s Hrvatskega instituta za povijest v Zagrebu ter mi prijazno posredovala fotografije in prepise, za kar se ji lepo zahvaljujem. Poslala mi je tudi kopije nekaj strani italijanskega prevoda Lhomondove slovnice iz tržaške knjižnice Biblioteca Civica Attilio Hortis v Trstu, od koder sem s posredovanjem medknjižnične izposoje NUK leta 2024 pridobila celotno skenirano besedilo za tokratno raziskavo. Ravnatelj tržaške gimnazije kanonik Isac des Wolles je 30. 4. 1811 (pismo št. 487) sporočil glavnemu nadzorniku javnega šolstva v Ilirskih provincah Rafaelu Zelliju o izidu italijanskega prevoda Lhomondove slovnice, še prej (v pismu 2. 2. 1811) pa je generalni cenzor Bartolomeo Benincasa des Wollesu posredoval »dovoljenje za natis Lhomondove slovnice v italijanščini za javno poučevanje v Ilirskih provincah« (št. 289/250) (Orel 2020: 184–185). Kdo je prevajalec, ali morda Zelli, Benincasa ali des Wolles ali kdo drug, se ne da ugotoviti.

9 Tako kot za italijanski prevod Napoleonovega cesarskega katekizma *Catéchisme a l'usage de toutes les églises de l'empire français* (Pariz 1806 idr.) z naslovom *Catechismo ad uso delle Provincie Illiriche, estratto dal Catechismo di tutte le chiese dell'Impero francese* in njuna samostojno izdana dodatka *Catechismo agrario* in *Catechismo civile* (vsi Trst: Weiss [Gasparo Weiss], 1811), za katere se je izkazalo, da so bili verjetna predloga za Vodnikov *Kerfhanjski navuk sa Il(l)irjke deshele vsét is Katehisma sa vse zerkve Franzoskiga Zesarftva* (Ljubljana, 1811, 1812) (Orel 2020: 183–219), bi lahko predvideli italijansko predlogo tudi za Vodnikov prevod Lhomondove slovnice ali vsaj njen vpliv nanj.

Kot je razvidno iz Zoisove in Kopitarjeve korespondence, je Vodnik učbenike, ki so bili naročeni že poleti 1810, v rokopisu dokončal septembra 1810, tisk pa se je zavlekel zaradi težav pri organizaciji nove državne tiskarne v Ljubljani, kot pojasnjuje Zois v pismu Kopitarju (30. 9. 1810), zato so izšli šele do poletja 1811 pri ljubljanskih privatnih tiskarjih, obravnavani prevod pri Janezu Retzerju (Priatelj 1911: 431–435; Kos – Toporišič 1986: 515; Orel 2020: 184, op. 6).

S primerjavo šolskih slovníc v treh jezikih želimo preveriti predpostavko, da sta oba prevoda med seboj povezana. Kjer se Vodnikovo besedilo ujema z italijanskim, s francosko izdajo pa ne, če ne gre za drugačno skupno predlogo, ki ni bila dostopna, bi lahko predvideli sodelovanje pri nastanku prevoda ali enosmerni vpliv enega prevoda na drugega. Kjer pa se razlikuje od italijanske priredbe, bi lahko sklepali na namerni odmik od izvirnika ali uporabo druge francoske izdaje ali pa uvedbo individualne prevajalske strategije.

2.2 Razlike v slovnični tvarini in njeni razporeditvi

Vsebinske razlike in njena strukturiranost so razvidne pri dveh poglavjih, ki sta skupni prevodoma in najbolj primerljivi dosegljivi izdaji Lhomondove slovnice iz leta 1810 (Avignon), ki ima kot prva izdaja (Pariz, 1780)¹⁰ uvod z glasoslovnimi podatki in enajst poglavij: deset po besednih vrstah, nato neoštevilčene posebne opombe za vsako besedno vrsto (sl. *Posebni opomini sa vfe té ftave, to je , sa sledno pleme beféd* (90)) ter pravopis, dodano pa je poglavje o prozodiji (Chapitre XII. *La Prosodie* (84–91) – Enajfta ftava: *Slóshna méra* (103–109) – Capo XI. *Della Prosodia* (99–108)), ki ga druge pregledane fr. izdaje nimajo.¹¹ Umestitev v slovnico pa se s prevodoma ne sklada, saj je to poglavje v izdaji iz leta 1810 uvrščeno šele za pravopisom, v prevodih pa pred njim (Chapitre XI. *De l'orthographe* (74–83) – Dvanajfta ftava: *Pravpísmoft* (109–116) – Capo XII. *Dell'Ortografia* (108–117)). Čisto na koncu je v fr.¹² izdaji (1810) neoštevilčeni didaktični razdelek z vprašanji in odgovori za utrjevanje slovničnih pravil (*Conclusion* (91–94)), v obeh prevodih pa neposredno sledi posebnim opombam za vse besedne vrste z vidnejšim podnaslovom (večja velikost črk, razprti tisk) in je uvrščen pred dodatnim enajstim poglavjem; ima tudi drugačen naslov: *Skufhnja in vada sa mladénzhe, de svémo, zhe sapopádejo te navuke* (100–102) – *Prova, ed esercizio per assicurare nei fanciulli*

10 Na portalu Gallica dostopne peta (1786), sedma (1790), deveta (1795) izdaja, natisnjene v Parizu, se od prve vsebinsko ne razlikujejo, prav tako ne izdaja iz Lyona (1806). Leta 1812 je izšla 15., 1816 22., 1842 že 58. izdaja (Julien 1998 po Chervel 1982).

11 Pri vseh se poglavje končuje z Boileaujevima verzoma *Le vers le mieux rempli* [...] iz *L'art poétique*. Rode (1991: 316) ugotavlja, da se besedilo lahko šteje za Vodnikovo lastno stvaritev, ki jo poimenuje variacija ter navaja opredelitev Janka Kosa (1988: 414) v opombi k Vodnikovemu *Zbranemu delu* o svobodnem prevodu po smislu in obliki.

12 Za primerjane slovnice so uporabljene okrajšave: Lhomondova slovnica *Éléments* [...] (1810) = fr., Vodnikov prevod *Pozhétki* [...] = sl., italijanski prevod *Elementi* [...] = it.

l'intelligenza di questa piccola grammatica (96–99). Razlike so morda nastale po kakšni drugi uporabljeni izdaji Lhomondove slovnice. Samo sl. in it. prevod imata še končno opombo (*Pomnja* (118) – *Osservazione* (117–118)) o še nenormiranih novostih v pravopisu in pri ločilih, ki so jih uvedli sloveči izdajatelji v zadnjih letih ter jih očistili (odprava vejic, okrašenih začetnic), zato je bila raba odvisna od presoje piscev. Za spoznavanje norme je priporočeno pozorno opazovanje »po narlépkih na fvitlobo danih bukvah«.

2.3 Predgovori

Predgovori se ne ujemajo v celoti. Samo sl. *Predgovor* ([3]–[4]), ki je najkrajši, dopolnjuje uvodno pojasnilo, da je »[t]o malo gramatiko«, »[p]iřmene Snadnofti«, ki je drugi izraz za slovnico, »sa francoske mladénzhe sloshil Lhomond fkuřheni vu-zhenik«. Po Lhomondovem *Préface* ([iii]–iv) Vodnik parafrizira nekatere bistvene poudarke in posreduje naslednje Lhomondove izkušnje učiteljem (Orel 2019: 84):

- upoštevajte zmořnosti razumevanja otrok s pravo mero snovi in količine,
- počasno »odmerjanje« pravil v prispodobi z natakanjem v posodo z ozkim vratom po kapljah,
- upoštevajte zaporedja obravnave snovi, prilagojeno učenčevi stopnji doje-manja,
- povezovanje teorije s praktičnim izkustvom (kar se da otipati z roko).

It. predgovor (*Il redattore italiano ai maestri italiani di lingua francese* (3–6)) je razširjen glede na fr. in sl. V njem urednik sporoča, da je izviren (»in originale«) po mali slovnici francoskega jezika, ki jo je sestavil Lhomond, »espertissimo conoscitore della sua lingua« 'izvrsten poznavalec svojega jezika' (3), in povzema Lhomondove ključne misli. Fr. in it. predgovor se začneja z mislijo Rollina o pomembnosti učenja tujega jezika »z jezikom domovine« (3), ki ga razumejo – te poante Vodnik ni izpostavil, prav tako ne misli o neprimernosti predhodnih dobrih francoskih slovníc za skrajšanje v slovnico za začetni pouk. It. ima še odstavke o pomenu Lhomondove metode, o uporabnosti it. prevoda tudi ob dalmatinski obali Ilirskih provinc do Kotorja ter o sledenju prevoda francoskemu izvorniku za Francoze, za spoznavanje osnov francoščine, ki je postala na različne načine nujna v večjem delu Evrope. Oba prevoda navajata Lhomondovo sklepno vodilo o dvajsetletnih pedagoških izkušnjah in poznavanju mladih. Sl. ima na koncu tudi lasten dodatek: »S' timi beředami vu-zhéniga Lhomonda, vam Vuzheniki! tukaj da slovenski tolmařh¹³ te lepo řpravne bukve, de po njih mlade vuzhite is Sloevnfkiga[!] Franzoski jesik snati.« ([4])

13 Vodnik je iz francoščine prevajal tudi razglase in druga uradna besedila. Za Napoleonov razglas na Kranjce, prvo tiskano uradno listino (*Lublanske novice*, 1. 4. 1797), Orožen (1996: 428) ugotavlja »razlagalnost, prizadevanje za splošno razumevanje, ozir na preprostega bralca« in puristično naravnost oz. slovenjenje terminov, kar je značilno tudi za prevajanje Lhomondove slovnice.

Predgovora v prevodih ne posredujejo samo Lhomondovih didaktičnih zamisli, namenjenih učiteljem, ampak sta preoblikovana in dopolnjena po prevajalčevih oz. urednikovih pogledih.

2.4 Slovnični del

S primerjavo uvoda (fr. *Introduction* ([5]–6), sl. *Vvod* (5–6), it. *Introduzione* (7–9)) in začetka obravnave nekaterih besednih vrst razberemo precejšnje ujemanje, pa tudi vsebinsko dopolnjevanje in kontrastivno dodajanje, potrebni za učenje tujega jezika, prevajalčeve slogovne spremembe ter jezikovnosistemske razlikovalne prevedke (prim. Orel 2019: 84–85),¹⁴ ki se v prevodih ujemajo ali pa ne. Spremembe so opazne tudi pri navajanju zgledov in njihovem prevajanju.

2.4.1 Besedilna dopolnila in protistavni komentarji

Prevajalske razširitve z novimi podatki ali pogosto z ozirom na tuji jezik in protistavo z maternim jezikom uvajata oba prevoda na istih ali različnih mestih:

- **samo sl.** na začetku uvoda pred definicijo termina *gramatika* doda poved z izvirnim podatkom (*grefhka befěda*) ter prevodom termina (»po nalhimu fe sna rezhi Pifmena snadnoft, ali Pifmenoft« (5)); enaka poved se nahaja tudi v njegovi slovenski slovnici (Vodnik 1811b: [1]);
- **sl. in it.** dodatno navedeta protistavne komentarje o izgovoru: npr. o pravilni izreki *l*, kadar stoji pred njim *i*: »kakor ga eni flovenzi isrékajo v' befedah bolj, veselje [...], kakor bi po nalhim ftalo: mejljeur, orgejlj, famijlj, solejlj« (91) (prim. Dobrila 2003: 34¹⁵); it. »soleil sole comme se fosse scritto per un italiano *solegl, gl* liquido comme *gli*« (86);
- **sl. in it.** izpopolnita opis izgovora širokega *e*, da je bolj razumljiv: z razlago glede na odprtost ust in ne zob, ujemanje z opisom izgovora ozkega *e*: »pour bien prononcer cet *e* il faut appuyer dessus, et **desserrer les dents**¹⁶« (5–6) > »Širok *e* se isrezhe s' bol odpertmi vuftmi ino s' potégnenim glafam« (5), it. pa ima oba podatka: »L'e aperto si pronuncia, aprendo più la bocca, separando i denti, e trascinandone il suono« (7);
- **sl. in it.** prevod pogosto uvajata potrebni dodatek oz. razširitev s pojasnilom za nefrancoske naslovnike: npr. pri naštevanju samoglasnikov in soglasnikov: »Les voyelles sont« (1810: [5]) – »Glaſne fo **v' abezedi franzoski**« (5); »Le vocali **dell'alfabeto francese** sono« (7); pri izrazu za *y*: (fr. »L'y grec« (6)) – sl. »Y, **ipylon per Grekih, ino sa to per Franzosih imenvan i grefhki**« (6) = it.: L'y, **detto ipylon dai greci, e perciò chiamato y greco dai francesi**« (7);

¹⁴ Razlike so tu tematsko združene, v primerjavo je na novo vključen še it. prevod.

¹⁵ Diplomaska naloga, ki primerja Vodnikov prevod z Lhomondovo slovnico, je nastala na podlagi takrat dostopne izdaje iz leta 1834.

¹⁶ Okrepljeni in podčrtani tisk je povsod dodala avtorica prispevka.

- **sl. (6) in it. (8)** dodajata odstavek o opustu pisave *y* in nadomestitvi z *i* z dvema pikama (*i*) idr.

2.4.2 Zgledi

Prevajalca fr. zgledom dodajata sl. in it. ustreznice in uvajata spremembe, ki so jezikovne ali pojasnjevalne narave:

- Vodnik zglede uvaja z glagolsko obliko *postavim* 'na primer' in s primerjalnim veznikom *kakor*, ki se ujema z navedbo v romanskih slovnica (fr. *comme*, it. *come*),¹⁷ in jih prevaja z eno ustreznico, pa tudi z dvema ali več z enakimi ali različnimi pomeni: npr. *les hommes*, zhlovéki, ljudje, moshje (7), *moyen*, pomózh, ali pofrédftvo; *mol*, mehek ali vél, *gras*, tolft ali debel, *sot*, nevumen ali búdalaft, *public*, ozhit, al rassnan, al rasglašen al odpert (11), *naval*, zholnifhki, al ladjin, *trivial*, ludfki, al navaden al nisek (12); it. ima večinoma po eno ustreznico, od *naval* dalje pa prevoda ne daje in pojasnjuje, da je odveč zaradi skoraj enakih besed v obeh jezikih (15).
- Fr. zgled je v sl. in it. zamenjan z drugim leksemom: primer za ozki *e café* nadomesti *pitié*, fmilenje (5) – it. *pietà* (7).
- Sl. in podobno it. (7) zglede prerazporedita za razlago (fr. jih ima pred njo): »L'e muet, comme à la fin de ces mots *homme, monde* : on l'appelle muet, parce que le son en est sourd et peu sensible.« ([5]) – »Bresglašen *e* fe isrezhe gluho ino malo zhutno, postavim: *homme*, zhlovek, *monde*, fvét.« (5)
- Pri samostalniku se zgledi večinoma ujemajo: npr. fr. *Pierre, Paul, livre, chapeau*; *homme, cheval, maison* (1810: 7) – sl. *Pierre, Peter, Paul, Pavel, livre*, bukve, *chapeau*, klobuk; *homme*, zhlovek, *cheval*, konj, *maison*, hiha (7),¹⁸ = it. (9). Zgledi za lastna imena so delno prilagojeni slovenski zemljepisni danosti: fr. *Adam, Eve, Paris, la Seine* (8) – sl. *Adam, Adam, Eve, Eva, la Save, Sava* (7), krajevno ime pa je izpuščeno;¹⁹ it. ohranja francosko rečno ime, prav tako pa je izpuščen *Paris* (9). Vprašanje je, ali je Vodnik prilagodil it. besedilo ali je izpust zgolj naključen ali povezan z nepoznano francosko predlogo.
- Samo sl. pri ponazoritvi števila samostalnikov zgled *le livre, les livres* (8) zamenja z *un couteau*, nosh – *les couteaux*, noshi (7) zaradi ustreznice *bukve*, ki nima ednine; it. se ujema s fr. (10); kar se uvršča med jezikovnosistemsko nujne oz. potrebne zamenjave.

¹⁷ O pogostnosti njune rabe in posamični kombinaciji obeh gl. razdelek 2.5.

¹⁸ Enaki zgledi so v *Pifmenofti* (Vodnik 1811b: 9). Enako je ubesedena tudi razlaga pojma samostalnik: »Ime je befeda, ktira kashe eno ofébo, eno ftvar, poftavim: *Peter, Pavl, bukve, klobúk*« (Vodnik 1811b: 9).

¹⁹ V *Pifmenofti* francosko prestolnico nadomesti kranjska: »*Adam, Eva, Sava, Lublana*« (Vodnik 1811b: 9).

2.4.3 Jezikovnosistemske razlike

Pogojene so z različnimi strukturnimi in skladenjskimi zakonitostmi romanskih jezikov nasproti slovanskemu jeziku (glagolski vid, deležniki, zamenjava predložne zveze s podrednim stavkom idr.); samo Vodnik npr. glagole v sedanjiku v različnih naklonih, prihodnjiku in nedoločniku prevaja z vidskimi dvojnicami: npr. velelnik */finis – konzkuj[!]*, konzhaj (42), subjunktiv */q/ue je finisse – de konzhujem*, de konzham (42);

- **samo sl.** (66–67) ob francoskem primeru za pasiv, *Régime des verbes passifs* (48), razloži, da je v slovenščini trpnik redek, njegova raba dvoumna in ga zamenjujemo s tvornikom: »*La souris est mangée par le chat*. : Je fizer mogózhe rezhi: *mish je od mazhka jéden*, pa ni po našim ino noben naših flovenzov tako ne porézhe. Take ze le isreke li v' djavnimu isrekamo« (66);²⁰ takšni protistavni komentarji opozarjajo na sistemske oblikoslovne in skladenjske razlike med jezikoma in hkrati učence dodatno poučujejo tudi o rabi glagolskega načina v slovenščini;
- **sl.** (14) **in it.** (18) dodatno kontrastivno razlago uvajata tudi pri stopnjevanju pridevnikov (pri *très*, ki se prevaja s *pre-*) idr.;
- v **sl.** ni dobesedno prevedena tipična romanska struktura, temveč je zamenjana s podrednim stavkom: »*Ces lettres s'appellent consonnes* parce qu'elles ne forment un son **qu'avec le secours des voyelles**« (6) = it., le da je izpuščen osebek (8) – »Se klizhejo fogláfnikí, ker ne sturé glafu, **ako nifo sdrusheni s' gláfnikí**« (5);
- v **sl.** imata dva francoska pomensko povezana izraza eno samo ustreznico: *une voix, un son – glaf* (5); it. prevod se ujema s fr.: *una voce, un suono* (7).

2.4.4 Slogovne in upovedovalne spremembe

- Vodnik uporablja pogostejše diskurzivne glagole z nagovorom naslovnikov (v 2. osebi ednine ali 1. osebi množine povednega sedanjika), medtem ko imata fr. in it. večkrat brezosebne oblike v 3. osebi ednine ali množine: npr. To sturífh (67) – elle se fait (45) – Si fa (68); Klizhemo fredne glagole (68) – On appelle neutres (48) – Si chiamano neutri (69); Tako rezhemo (80) – On dit (57) – Si dice (78), Vidiífh (82) – On voit (56) – Si vede (79);²¹
- množinski velelnik je zamenjan z edninskim: »**prononcez** *pai-isan*« (6) 'izrecite' je zamenjan z velelnikom v ednini in opisnim dodatkom »**isrezi, kakor bi bilo pifano** *pai-isan* (5), podobno it.: »si pronunzj **come se fosse scritto** *pai-isan*« (7);
- prevod ni vedno dobeseden, ampak slogovno prilagojen: npr. ne ponovi se enak samostalni, ampak ga nadomesti kazalni ali osebni zaimsek ali je ta izpuščen: »*Ces lettres s'appellent consonnes*« (6) – »Se klizhejo fogláfnikí« (5), ujemalno z it.: »Si chiamano consonanti« (8) ipd.

²⁰ Nadaljevanje navedka gl. v Orel 2019: 87.

²¹ Prim. še opombo 28.

2.4.5 Razlike v definiciji

Razlagalno besedilo se večinoma ujema s fr. prevodom, toda v 7. poglavju pri obravnavi predlogov (Chapitre 7, *Septième espèce de mots* (57)), za katere Piron (2020: 8–9) ugotavlja, da je prav pri tej besedni vrsti Lhomondova razlaga najbolj neodvisna od predhodnih slovníc, povezana z razlago veznikov, primerjava s prevodom preseneča, saj se v njiju razlaga popolnoma razlikujeta od Lhomondove definicije (1780, 1810), ki je natančnejša, saj sledečo besedo opredeli kot samostalni ali zaimek in med razlago ponazori s primeri (*de*, *à*):²²

La *Préposition* est un mot qui sert à joindre le **nom ou pronom** suivant au mot qui la précède; par exemple; quand je dis: *la lumière du soleil*; *du* marque le rapport qu'il y a entre *lumière* et *soleil*: quand je dis, *utile à l'homme*; *à* fait rapporter le nom *homme* à l'adjectif *utile*: quand je dis, *j'ai reçu de mon père*; *de* sert à joindre le nom *père* au verbe *reçu*, etc. *de*, *à*, sont des prépositions; le mot qui suit **s'appelle le régime de la préposition**. Cette espèce de mots s'appelle *préposition*, parce qu'elle se met ordinairement devant le nom qu'elle régit.²³

Sl. in podobna it. razlaga sta bolj nedoločni, z nenatančno opredelitvijo besednega okolja, ki se v sl. izraža z izdeležniškim prilastkom (*predhajoča* – *zahajoča beseda*, tj. predhodna in sledeča beseda), v it. s prilastkovim odvisnikom; za ponazoritev tudi ne vsebujeta sprotnih zgledov. Sl. razlaga je tudi bolj strnjena od it., ki ima več stavčnih kot stavčnočlenskih struktur:

Predlog je befeda, ktira fklépa eno **predhajózh**o befedo s' drugo **sahajózh**o in osnanuje **al svéso al nanafhanje** med njima. Jo klizhemo *predlòg*, sa to ki je fofébn

La preposizione è una parola, que serve ad unire una **parola, que la precede**, ad un'altra, **que la seguita**, facendone sentire la connessione, o relazione. Si chiama *preposizione*, perchè si riguarda comme particolarmente destinata ad essere preposta ad una parola per denotarne il **rapporto** con quell'altra parola, che precede la preposizione.²⁴ (80)

- 22 V obeh prevodih se pomenske skupine predlogov, naštetih predlogi in zgledi ujemajo, razen pri skupini predlogov »Pour marquer séparation« (59) – »Sa kásati lózhenje« (85), kjer je poleg navedenih predlogov *sans* in *hors* v obeh prevodih izpuščen predlog *Excepté* in zgled »Tout est perdu *excepté* l'honneur«.
- 23 Prevod: Predlog je beseda, ki služi za povezavo samostalnika ali zaimka, ki stoji za njim, z besedo, ki stoji pred njim; na primer, ko rečem: *la lumière du soleil* (db. svetloba od sonca 'sončna svetloba'), *du* 'od' označuje razmerje med *lumière* 'svetloba' in *soleil* 'sonce'; ko rečem, *utile à l'homme* 'koristen, uporaben za človeka', *à* 'za' označuje razmerje samostalnika *homme* 'človek' in pridevnika *utile* 'koristen'; ko rečem *j'ai reçu de mon père* 'prejel sem od svojega očeta', *de* 'od' služi za povezavo samostalnika *père* 'oče' z glagolom *reçu* 'prejel', itd. *De* 'od, à 'do, za' sta predloga. Beseda, ki sledi, se imenuje dopolnilo[?] (fr. *régime*) predlogov. Ta besedna vrsta se imenuje predlog, ker se običajno postavi pred samostalnikom, s katerim se veže.
- 24 Prevod: Predlog je beseda, ki služi za povezovanje ene besede, ki stoji pred njo, z drugo, ki stoji za njo, ter tako izraža povezavo ali razmerje. Predlog se imenuje zato, ker je posebej namenjen postavitvi pred besedo, da označi njeno razmerje z drugo besedo, ki stoji pred predlogom.

2.4.6 Druge razlike

Nanašajo se na nepričakovano zamenjavo glede na izvirnik ali pomoto v njem, ki je v prevodih razrešena ali neopazena ali pa se pojavi v obeh prevodih ne glede na izvirnik in dokazuje medsebojno odvisnost sl. in it. prevoda:

- **sl. in it.** pri posebnostih zaimkov spremenita zaporedje *celui-ci, celui-là* (69–70) v *celui-là, celui-ci* (sl. 96; it. 92) in temu ustrezno prilagodi zgled in razlago, kar je nepredvidljiv popravek glede na prostorsko zaporedje;
- **samo sl.:** pri navajanju soglasnikov je v prvi Lhomondovi izdaji (1780) prišlo do pomote, saj jih je naštetih 19, omenjeno pa je število 18: »*V' franzowski abezedi je ofemnajft foglâfni*« (5), kar je Vodnik opazil in zato opustil zadnji soglasnik z, it. pa sledi fr. brez popravka;²⁵
- **sl. in it.:** pri navedbi desetih besednih vrst je zamenjano zaporedje pridevnika in zaimka (»*Le N[n]om , l'A[a]rticle , l'A[a]djectif, le P[p]ronom [...]*« (1780: 3; 1810: 7) – »*imé , zhlén [!] nameſtime , perlóg [...]*« (6), it. »*Nome, articolo, pronome, aggettivo [...]*« (9), čeprav je nato pri obravnavi posameznih besednih vrst enako zaporedje kot v fr. (1780, 1810: 6). Vprašanje je, ali gre za pomoto, vpliv druge predloge ali it. prevoda.

2.5 Nekaj opazk o jezikoslovni terminologiji²⁶

Fr. in it. terminologija je bila ustaljena, izhaja iz klasičnih jezikov, sl. je v tem obdobju šele nastajala z različnimi besedotvornimi postopki:²⁷ termini so večinoma prevedeni (npr. *fojô/o/zhe imé* (101), fr. (*nom*) *substantif* (92), it. *sostantivo* (98)) ali samostojno tvorjeni (npr. iz *biti* – *so*: *fojftvo*, *bitje*; *foft* ino *sakájnoft* (101)),²⁸ pogoste so kalkirane posamostaljene oblike pridevnikov s konverzijo ali izpeljavo v samostalnik s priponskim obrazilom *-ik* (npr. kalkirana besedotvorna različica *glâfnik* in *glâfni* 'samoglasnik', *foglâfni* in *foglâfnik* (5)), ali pretežno kalkirane konverzne oblike: za poimenovanja sklonov: npr. *imenvaven* (fr. *nominatif*), glagolskih kategorij (gl. spodaj). Samostalniške zveze so ponekod nadomeščene tudi s konverznim pridevnikom in/ali izpustom jedra (npr. *edinje*, *mnoshno* (9), *mnoshno ſhtevilo* (12), *Sdajni* (44), *Sdajni zhaf* (34 idr.) (fr. *Present*, it. *Presente*), *Snani-*

²⁵ V francoskih izdajah je bila ta pomota neopazena (1806, 1810) ali je bil izpuščen *h* (1786, 1790) oz. povečano število na 19 (1834).

²⁶ Nekateri slovenski izrazi so bili preverjeni v slovarjih na portalu *Fran*, tujejezični pa na portalu *Franja*.

²⁷ O Vodnikovi izvorno slovanski jezikoslovni terminologiji, ki jo je oblikoval z naslonitvijo na cerkvenoslovansko in rusko slovnično izročilo Smotrickega in Lomonosova (npr. poimenovanja besednih vrst: *prilog* 'pridevnik', *glagol*, *narečje* 'prislov') prim. Pirnat 1986, Legan Ravnikar 2015 in Trojar 2024: 135.

²⁸ Fr. in it. imata krajšo razlago za razločevanje samostalnika od pridevnika. Vodnik leksem *sojstvo* uvede z diskurzivnim pogojnim stavkom »*kako finém tako rêzhi*« (101). V slovarčku v *Pifmenofiti* (1811b: 182) navaja *fojôzh*, *ens*, *subſtans*, *fojftvo*, *foft*, *subſtantia*, *entitas*, *foften*, *subſtantivus*.

ven (44), *Snanivni naklon* (30) ‘povedni naklon’ (fr. L’*Indicatif*, it. *Indicativo*)) ali poenobesedene z dovršno izglagolsko izpeljavo: *Perlòg* (10), fr. L’*Adjectif* (11), it. *Aggettivo* (13), *ime perlágavno ali perlòg* (101). Za ponazoritev je navedenih še nekaj zgledov za poimenovanja glagolskih kategorij (tudi s sopomenskimi izrazi) v vseh treh jezikih: npr. »*Accord des Verbes avec leur nominatif ou sujet* (42) – *Sklad Glagolov. s’ svojim imenvavnim ali s’ podjébo*. ‘osebek’ (64) – *Accordo dei verbi Col loro Nominativo, o soggetto* (65); npr. pri tretji spregatvi: *Imparfait* (32) – *Nedoverfhen* (45) – *Imperfetto* (47); *Conditionnels* (32) – *Vgovoriven* (47) – *Condizionale* ‘pogojnik’ (49); *Subjonctif* (33) – *Perloshiven* (47) – *Soggiuntivo* (50) ‘vezni naklon’; *Impératif* (33) – *Veliven* (47) – *Imperativo* (50); *Infinitif* (33) – *Neokonzháven* (48) – *Infinito* (51).

Posamezni jezikoslovni termini imajo več sopomenskih slovenskih prevedkov, ki so korensko (le nombre – il numero – lhtevalo ali *zhiflo*²⁹ (7)), besedotvorno ali funkcijsko razlikovalni, kar priča o njihovi neustaljenosti: npr. za osebek: *nominatif ou sujet* (že v fr.) – *imenvavni (padesh)*, *podjéba*, *podjébik* (64), *ravni sklad* (65) – *soggetto*, o *nominativo* (65). Za sodobni sl. izraz *besedna vrsta* imajo vsi dve poimenovanji: pri naštevanju »*dix sortes de mots qu’on appelle les parties du discours*« (7) – »*defet plemén befedi* ktire tudi imenujemo *déle govórjenja ali pogòvora*« (6) – »*dieci sorte di parole*, che si dicono anche *parti dell’orazione o discorso*« (9), pri obravnavi posameznih vrst pa samo *espèce de mots* – *pleme befed(i)* – *specie di parole* (7).³⁰

Samo v sl. imajo poimenovanja besedilnih enot (besedotvorne) sopomenke ob enem fr. in it. izrazu: npr. *Remarque* – *opomin* (13-krat), *pomin* (enkrat, 100), *pomnja* (dvakrat, 79, 116) – *Annotazione*; *Exception* – *Isjém* (sedemkrat), *Isjémaj* (dvakrat), *Isjémamo* (dvakrat), *isjéti fo* (trikrat) – *Eccezioni*; *Exemple* – *Isgled* (14-krat), *poftavim, kakor* (oboje ok. petdesetkrat), po dvakrat *kakor* / tako *poftavim* – *Esempi*; *Règle (générale)* – *Sploh Pravilo* (10), (*Sploh*) *Vprava* (ok. dvajsetkrat) – *Regola (generale)*. Vodnik se mestoma odloča za več prevedkov, ki jih navaja med oklepajema: npr. pri časovnih prislovih doda dobesednemu še sopomenski prevedek fr. zgleda: *Cet enfant joue toujours, et ne s’applique jamais*, ta otrok smirej jegrá in fe **nikol ne vuzhi** (: in fe **nikdar na nizh ne podá** :) (87); pri vezniku *L’homme aussi que la femme*, tako mósh kakor shena (: mosh ino shena :) (89); *Avoir son chapeau sur la tête* – klobúk na glavi imeti (: pokrit biti :) (84). V delu prevedka določeno prevedeno besedo pospremi še z eno ali več (besedotvornimi) sopomenkami: *La nouvelle* – noviza (: novína :) (84); *Se conduire* – fe vefti (: ravnati :) (85) ipd.

²⁹ Číslo ‘število’ je starocerkvenoslovanski arhaizem v slovenščini. Nadalje uporablja prvega.

³⁰ Prim. Piron (2020: 4), ki omenja, da je ta termin pri slovničarjih redek, saj se rabi *partie de discours* / *partie de l’oraison*, ki se pojavlja le pri naštevanju (Lhomond 1790: 7).

2.6 Ugotovitve

Francoska šolska slovnica za rojene govorce (J1) se je v kratkotrajnem obdobju Napoleonovih Ilirskih provinc izkazala za uspešno pri poučevanju francoščine kot tujega jezika (J2) v gimnaziji. Delna primerjava tematsko najbližje izdaje francoske slovnice Charlesa Fr. Lhomonda (Avignon, 1810) s sl. in it. prevodom je razkrila večvrstne prevodne razlike in potrebne prilagoditve, nastale pri prenosu francoske slovnične tvarine v drugi jezik in pri priredbi v učbenik za učenje tujega romanskega jezika.³¹ Ker sta romanska jezika strukturno bližja, je bila stopnja prilagajanja francoskega besedila pri Vodniku zahtevnejša, samostojnost pri prevajanju pa zato večja kot v it. prevodu.³² Zanj značilna razlagalna dopolnila in kontrastivni komentarji, prevajalske razširitve z novimi podatki z ozirom na slovenske naslovnike (npr. na začetku dodana razlaga izraza *gramatika*, ki jo vsebuje tudi njegova slovenska slovnica, dopolnjeni opis izgovora širokega *e*, protistavni podatki o neuporabi trpnika v slovenščini idr.), spremembe pri prevajanju zgledov v slovenščino s sopomenskimi in besedotvorno različnimi razširitvami jezikovnosistemske (glagolski vid) in pojasnjevalne narave; drugačna umeščenost zgledov v razlago, zamenjava francoskih zemljepisnoimenskih zgledov z domačimi, smiselno nadomeščanje slovnično nekompatibilnega zgleda z ustreznim slovenskim; predručajene, poenostavljene ali dopolnjene razlage (npr. za samostalnik in pridevnik v vajah, za predlog) le delno sovpadajo z it. prevodom. Predgovor sta prevajalca po Lhomondovem oblikovala samostojno in medsebojno neodvisno, zaključno opombo o še nenormiranih pravopisnih novostih, ki je v fr. izdajah nismo zasledili, pa ujemalno.

Pri prevajanju francoskih jezikoslovnih izrazov v slovenščino se je pokazalo, da jih je Vodnik tvoril po določenih besedotvornih vzorcih (s kalkiranjem, konverzijo, iz besedne zveze z izpustom jedra ali z izpeljavo) in tako sistematično oblikoval slovensko terminologijo, ki jo je uporabil tudi v slovenski *Pifmenofti*. Večino terminov (manjka npr. *medmet*) je zbral na koncu v prvem slovensko-latinskem jezikoslovnem slovarčku z naslovom *Pomén pifmenjih béséd* (1811b: 168–187), s posameznimi nemškimi in francoskimi ustreznici (npr. »nedokonzhán, *indefinitus* (in *grammatica gallica indefini*) (Vodnik 1811b: 73), tefen, *arctus* ; tefen é, é fermé« (Vodnik 1811b: 185)). Nekateri kalkirani termini po latinskih ali nemških ali iz slovanske besedne zakladnice ne izkazujejo kontinuitete v sodobnem knjižnem jeziku: npr. *padesh*, *casus*, (*grammatice*); *podfěba*, *podfěbik*, *subjectum*

31 Toporišič je *Pozhétke* z verjetnostjo označil »za naš prvi učbenik kakega tujega jezika«, ki ga je tudi priredil: »v tem smislu je to tudi protistavna slovnica« (Kos – Toporišič 1986: 524).

32 Rode (1991: 312–313) Vodnika opredeli za vsestranskega prevajalca umetnostnih in strokovnih, uradnih besedil, ki je bil v duhu časa bolj kot dobesednemu prevajanju naklonjen prirejanju, saj v prevodu ohrani predvsem vsebino, smisel in ne oblike. Predstavi Vodnikove kombinacije izhodiščnih in ciljnih jezikov ter poimenovanja dejavnosti z glagoli *prestaviti*, *preložiti*, v slovenski ciljni jezik tudi *presloveniti* (Rode 1991: 313).

‘osebek’; predféba, predfébik, *objectum* ‘predmet’, ki ima v slovarčku tudi glagolsko obliko *predfébam* (*repræsento mihi*); lice, *persona*). Drugi so se ohranili, tudi z razlikovalnimi besedotvornimi morfemi (npr. deléshje, *participium*; predlog, *prepositio*; moshki fpol, *genus masculinum*; fklanjam, *declino*; tudi sopomenka s kazalko: »predmet, glej predféba, der Gegenstand, *objectum*« (Vodnik 1811b: 179), ki se v *Pozhétkih* pojavlja samostojno (Vodnik 1811a: 65) ali v priredni zvezi s sopomenko *predfébik* (102); prehájaven, *transitivus* ‘prehoden’; toshiven, *accusativus*; vprégam, preprégam, *conjugo*).

3 SKLEP

Vodnik je ob ugodnih pogojih šolske reforme v Napoleonovih Ilirskih provincah odpravil primanjkljaj slovenskih učbenikov za različne predmete in s prevodom oz. priredbo francoske šolske slovnice Ch. Fr. Lhomonda dosegel prvenstvo tudi na področju slovenske didaktike tujega jezika. Pretežno ujemalna vsebinska strukturiranost slovenskega in italijanskega prevoda v glavnem potrjuje skladnost s francoskimi izdajami. Od večine predhodnih francoskih izdaj (prve (1780), pete (1786), sedme (1790), devete (1795), dopolnjene (1806) idr.) pa odstopata v dveh tematskih sklopih, ki ju izkazuje na različnih mestih vsebinsko najbližja primerjana francoska avignonska izdaja iz leta 1810: tj. poglavje o prozodiji (sl. in it. kot 11. razdelek, fr. kot 12.) ter preizkus oz. vaje z vprašanji in odgovori (sl. in it. pred 11. razdelkom in za posebnostmi vseh desetih besednih vrst, fr. pa na koncu, kar potrjuje predpostavko o medsebojni povezanosti obeh prevodov). Ugotovljena ujemanja med prevodoma, neskladna s pregledanimi francoskimi izdajami (npr. opomba o novostih v pravopisu, razlaga predlogov) potrjujejo možnost sodelovanja prevajalcev ali medsebojno poznavanje prevodov, nakazujejo tudi domnevo, da bi Vodnik za predlogo oz. eno izmed njih uporabil tržaški italijanski prevod, kot je bilo ugotovljeno za prevod Napoleonovega katekizma *Kerfhanfki navuk sa Illirfke deshele vsét is Katehisma sa vse zerkve Franzoskiga Zesarftva* (Ljubljana, 1811),³³ oprijemljivejši dokazi pa zaenkrat ne obstajajo, saj rokopisa prevodov nista ohranjena oz. niso bili najdeni podatki ali poročila o Vodnikovem ali italijanskem prevajanju Lhomondove slovnice, ki bi to lahko zanesljivo potrdili. Tudi ni ugotovljeno, katera fr. izdaja je služila za dejansko prevodno predlogo.³⁴ Italijansko izdajo bi podobno kot prevod Napoleonovega katekizma lahko pripravili italijanski predstavniki šolskih oblasti v Ilirskih provincah. Vodnikovi samostojni

³³ Prim. Orel 2020: 216.

³⁴ V Cobissu na slovenskih tleh oz. v Ljubljani ni evidentirane časovno ustrezne francoske izdaje, ki bi jo Vodnik lahko uporabil za predlogo, razen 13., precej razširjene izdaje skoraj dvojnega obsega Charlesa-Constanta Le Telliera iz leta 1811, ki jo hrani OHK (Slovenistika in slavistika) Filozofske fakultete v Ljubljani, toda vsebinsko ne ustreza.

dodatki, protistavni komentarji, prilagajanje slovnične vsebine učenju tujega jezika in slovenskim učencem ter individualne slogovne spremembe, sopomenske in jezikovnosistemske razširitve razkrivajo njegovo potrebo po pojasnjevanju, nazorosti in svobodnejšem načinu prevajanja.

Lhomondova francoska slovnica se mestoma ujema z Vodnikovo slovensko slovnico,³⁵ ki je v slovenskem jeziku nastajala sočasno: npr. v začetnem delu pri izrazni podobi (v razvrstitvi e-jevskih glasov, v podnaslovu *Dolgi ino kratki glafniki* ter v njihovi opredelitvi (Vodnik 1811a: 6; 1811b: 4)), podobne so nekatere razlage (npr. za samostalniki (Vodnik 1811a: 7; 1811b: 9), pridevnik (Vodnik 1811a: 10; 1811b: 36)), imata skupne zglede (za občna (*narezhivno imé*) in lastna imena (Vodnik 1811a: 7; 1811b: 9), v omembi na začetku (Vodnik 1811a: 6; 1811b: 9) in razporeditvi besednih vrst,³⁶ ki jih poimenuje enako v obeh slovnicih (vključno z deležjem, ki ga v slovenski slovnici sicer obravnava pri glagolu, ima pa tudi kot V. besedno vrsto, izpusti pa člen), na koncu pri ločilih (*Prepóne*)³⁷ v razvrstitvi in opisu šestih od sedmih (Vodnik 1811a: 116–117; 1811b: 166) ter v izrazju.

VIRI IN LITERATURA

- Dobriša 2003** = Helena Dobriša, *Pozhetki Gramatike to je Pismenosti Franzoske V. Vodnika v primerjavi z izvirnikom in njegovo slovensko slovnico*, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2003.
- Elementi 1811** = *Elementi della grammatica francese del sig. Lhomond professore emerito nell'università di Parigi esposti in italiano ad uso de'ginnasj nelle Provincie Illiriche*, Trieste: dalla stamperia di G. Weis, 1811.
- Faber 1860** = Jean Paul Faber, Lhomond, v: Jean Chrétien Ferdinand Hoefer, *Nouvelle Biographie générale* XXXI, Paris: Firmin-Didot, 1860, 84–86.
- Fran** = Kozma Ahačič (ur.), *Slovenske slovnice in pravopisi*, 2015, različica 1.0, www.fran.si/slovnice-in-pravopisi.
- Franja** = *Franja, večjezični portal* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2024–, različica 1.0, www.franja.si.
- Gallica** = *Gallica, la Bibliothèque numérique de la Bibliothèque nationale de France et de ses partenaires*, <https://gallica.bnf.fr/>.
- Julien 1998** = Jacques Julien (ur.), *Lhomond, Charles-François. Grammaires françaises du 19e s. [2504], Grammaire française de Lhomond, revue, corrigée et augmentée, CTLF – Notices*, http://ctlf.ens-lyon.fr/notices/notice_078.htm.
- Kos** – **Toporišič 1986** = Janko Kos – Jože Toporišič, Vodnik, Valentin (1758–1819), v: *Slovenski biografski leksikon* 14: *Vode – Zdešar*, ur. Jože Munda idr., Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1986, 509–528.
- Lhomond 1780** = Charles François Lhomond, *Éléments de la grammaire française*, Paris: Colas, 1780, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82630>.

³⁵ Toporišič je za *Pozhetke* zapisal: »Delo je sicer podobno Pismenosti« (Kos – Toporišič 1986: 524).

³⁶ V *Pifmenosti* (Vodnik 1811b: 45) za samostalniki in pridevniki pod III. obravnava števniške (*Shtevilne iména ino perlogi*), ki jih na začetku oblikoslovnega razdelka ne omenja in jih v kazalu vključuje med pridevnike, morda pod vplivom Lhomondove slovnice.

³⁷ Oklepaje (*medméftenje*) Vodnik (1811a: 116) omenja pred ločili kot v it. prevodu (116–117), v *Pifmenosti* pa (*medméftje*) kot sedmo vrsto ločil (Vodnik 1811b: 166).

- Lhomond 1786** = Charles François Lhomond, *Éléments de la grammaire française*, Paris: Colas, ⁵1786, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9620101>.
- Lhomond 1790** = Charles François Lhomond, *Éléments de la grammaire française*, Paris: Colas, ⁷1790, <https://gallica.bnf.fr>.
- Lhomond 1795** = Charles François Lhomond, *Éléments de la grammaire française [...]: neuvième édition, adaptée aux écoles primaires*, Paris: Colas, ⁹1795, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt-6k327407w/f71>.
- Lhomond 1806** = Charles François Lhomond, *Éléments de la grammaire française*, Lyon: Savy, 1806, <https://archive.org/details/elmensdelagramm00lhomgoog>.
- Lhomond 1810** = Charles François Lhomond, *Éléments de la grammaire française, par M. Lhomond [...]*, Avignon: Chez Laurent Aubanel, imprimeur-Libr. du Lycée, 1810, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6271126h/f3>.
- Legan Ravnikař 2015** = Andreja Legan Ravnikař, Valentin Vodnik. Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole, v: *Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*, različica 1.0, ur. Kozma Ahačič, 2015, <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/11/1811-vodnik>.
- Orel 2019** = Irena Orel, Valentin Vodnik kot pisec jezikovnih učbenikov v slovenščini, v: *Oživiljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku*, ur. Andreja Legan Ravnikař – Irena Orel – Alenka Jelovšek, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, 75–93.
- Orel 2020** = Irena Orel, Vodnikova priredba Napoleonovega cesarskega katekizma *Catéchisme a l'usage de toutes les églises de l'empire français* (Pariz 1806), v: *Vodnikov katekizem: keršhanjki navuk sa Illirske deshele vsét is Katehisma sa vse zerkve Franzoskiga Zesarstva*, ur. Irena Orel – Martina Orožen – Marko Jesenšek, Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2020, 183–219.
- Orel 2025** = Irena Orel, Kontrastivna primerjava Hipolitovega slovenskega prevoda *Orbis pictus* Jana Amosa Komenskega (1711–1712), *Slavistična revija* 73.2 (2025), 207–222, DOI: <https://doi.org/10.57589/srl.v73i2.4245>.
- Orožen 1996** = Martina Orožen, Napoleonov razglas na Kranjce, v: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996, 425–439.
- Pirnat 1986** = Marta Pirnat, Znanstveni jezik v Vodnikovi slovnici, v: *Slovenski jezik v znanosti* 1, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986, 101–109.
- Piron 2018** = Sophie Piron, Éditer les Éléments de la grammaire française de l'abbé Lhomond (1790), JGF (08), *16e journée d'études Grammaires françaises de l'âge classique*, CTLF – Articles, Université Paris Diderot / USPC (Université Sorbonne Paris Cité), 2018, http://ctlf.ens-lyon.fr/documents/articles/colloque/JGF_08.Lhomond.pdf.
- Piron 2019** = Sophie Piron, Lhomond et ses prédécesseurs, *Grammaticalia, Hommage à Bernard Colombat*, ur. Jean-Marie Fournier – Aimée Lahaussais – Valéry Raby, Lyon: ENS Éditions, 2019, 155–163, Grammaticalia - ENS Éditions, <https://books.openedition.org/enseditions/12141>.
- Piron 2020** = Sophie Piron, Aux sources de la grammaire scolaire de Lhomond, *Congrès Mondial de Linguistique Française CMLF*, SHS Web of Conferences 78, 04005 (2020), [1]–12, DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207804005>.
- Pleteršnik 1875** = Maks Pleteršnik, Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije, v: *Jahresbericht des kais. königl. Obergymnasiums zu Laibach* (1875), 25–33.
- Prijatelj 1911** = Ivan Prijatelj, Slovenščina pod Napoleonom, *Veda* I (1911), 27–42, 125–137, 223–237, 320–336, 417–435, 584–600.
- Rode 1991** = Matej Rode, Valentin Vodnik in prevajanje, v: *Obdobje slovenskega narodnega preporoda (Ob 70-letnici ljubljanske slavistike)*, ur. Matjaž Kmecl, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1991 (Obdobja 11), 311–317.
- Schmidt 1988** = Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* II, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Tavzes 1929** = Janko Tavzes, *Slovenski preporod pod Francozi*, inavguralna disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1929.
- Trojar 2024** = Mitja Trojar, Ustaljevanje slovenske jezikoslovne terminologije v slovenskih slovnica 1768–2017, *Jezikoslovni zapiski* 30.1 (2024), 131–151, DOI: <https://doi.org/10.3986/JZ.30.1.06>.

Vodnik 1811a = Valentin Vodnik, *Pozhétki gramatike to je Piſmenofti franzoske gospoda Lhomonda Isflusheniga vuzhenika per viſokih ſholah v' Parisu. Sa Latinske Franzoske ſhole v' Illirii, preſtavil Vodnik*, Ljubljana: Janez Retzer, 1811.

Vodnik 1811b = Valentin Vodnik, *Piſmenoft ali Gramatika sa Perve Shole*, Ljubljana: Leopold Eger, 1811.

Vodnikov katekizem 2020 = *Kerſhanſki navuk sa Illirſke deshele vsét is Katehisma sa vſe zerkve Franzoskiga Zesarſtva*, ur. Irena Orel – Martina Orožen – Marko Jesenšek, Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2020.

Wikipédia = Charles_François_Lhomond, *Wikipédia*, https://fr.wikipedia.org/wiki/Charles_François_Lhomond.

SUMMARY

A Contrastive Comparison of the Slovenian and Italian Translations (1811) of the French Grammar *Éléments de la grammaire française* by Charles François Lhomond

In Napoleon's Illyrian Provinces (1809–1813), the French reorganization of education increased the use of the provincial language at school and the need for Slovenian textbooks and the teaching of French in grammar schools. Valentin Vodnik—a priest and teacher that implemented Zois's linguistic and cultural revival program—redressed the deficit in Slovenian textbooks for various subjects. In 1811, he also provided a translation of the French school grammar by the pedagogue Charles François Lhomond, *Éléments de la grammaire française* (1780, etc.), titled *Pozhétki Gramatike to je Piſmenofti Franzoske Goſpoda Lhomonda ...: sa Latinske Franzoske ſhole v' Illirii* (1811; The Fundamentals of Grammar or French Literature by Mr. Lhomond ...: For the Latin French Schools in Illyria). At the same time, an Italian translation by an unnamed editor was produced, titled *Elementi della grammatica francese del sig. Lhomond ... esposti in italiano ad uso de' ginnasj nelle Provincie Illiriche* (Elements of French Grammar by Mr. Lhomond ... Presented in Italian for the Use of High Schools in the Illyrian Provinces). Of the available editions, the closest in content is the Avignon edition of 1810, which—like both translations, but not in the same places—contains a chapter on prosody and exercises with questions.

The congruent structure of the Slovenian and Italian translations, as well as some additions and differences in relation to the French text, support the thesis of a connection between the translations, perhaps a common unidentified French template, the cooperation of the translators, possible insight into the translation, or even confirmation of the assumption that Vodnik used the Italian translation as a template. With fidelity to Lhomond's grammatical structure—mostly its layout, definitions, and illustrative material (which also influenced his simultaneously composed Slovenian grammar)—Vodnik's changes and contrastive comments in the Slovenian translation confirm the adaptation of grammatical content to foreign language learning and Slovenian learners, and his need for explanation and clarity, whereas individual explanatory notes and stylistic deviations demonstrate a freer manner of translation.